

2. Гриненко В. Професійне навчання вищих керівних кадрів для державної служби в зарубіжних країнах // Вісник Національної академії державного управління. — 2005. — № 3. — С. 162–169.
3. Закон України «Про загальну середню освіту» // Законодавство України про загальну середню освіту. Бюлетень законодавства і юридичної політики України. — К., 1999. — № 9.
4. Концепції загальноосвітньої середньої освіти (12-річна школа) // Початкова школа. — 2002. — №№ 2, 3.
5. Овчарук О. В. Розвиток компетентнісного підходу: стратегічні орієнтири міжнародної спільноти / О. В. Овчарук / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. — С. 6–15.
6. Паламарчук В. Школа учит мыслить / В. Паламарчук. — 2-е изд. — М.: Педагогика, 1987. — 208 с.
7. Савченко О. Я. Уміння вчитися як ключова компетентність загальної середньої освіти / О. Я. Савченко / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. — С. 34–46.
8. Трубочева С. В. Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі / С. В. Трубочева / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. — К.: «К.І.С.», 2004. — С. 53–58.
9. <http://www.osvita-ua.net/school/theory/1964>.

УДК 37.046.12

Тамара НЕСТЕРЕНКО

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧНІВ ЯК СКЛАДОВА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВИТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Стаття присвячена проблемі формування громадянської компетентності як складової ключових компетентностей і шляхам реалізації компетентнісного підходу до змісту освіти в початковій школі. Охарактеризовано сутність громадянської компетентності. Висвітлено окремі підходи до формування громадянської компетентності в молодших школярів у системі освіти України та розвинених країн світу.

Статья посвящена проблеме формирования гражданской компетентности как составной ключевых компетентностей и путям реализации компетентностного подхода к содержанию образования в начальной школе. Охарактеризована сущность гражданской компетентности. Раскрыты отдельные подходы к формированию гражданской компетентности у младших школьников в системе образования Украины и развитых стран мира.

This article is devoted to the problem of forming civil competence as a component of key competences and the direction of realization of competent approach to the content of primary education. Characterized the plot of civil competence. Shown separate approaches to the forming of civil competence for primary schoolchildren in the system of education of Ukraine and developed countries of the world.

Серед ключових компетентностей, які сьогодні визначені як орієнтири для виявлення результативності освітнього процесу в Україні, виділяють такі: навчальна, соціальна, компетентність з інформаційних та комунікаційних технологій, економічна (підприємницька), загальнокультурна, валеологічно-оздоровча та громадянська [5, с. 19].

Загальний аналіз сутності цього поняття, характеристику компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн та України здійснили на попередньому етапі дослідження І. Єрмаков, Е. Зеєр, О. Локшина, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко та ін. дослідники. Ці матеріали дають змогу зосередитися на проблемі впровадження ключових компетентностей в освітній процес та окремо розглядати громадянську компетентність як одну із ключових.

На думку О. Пометун, одним із найважливіших завдань сучасного виховання є формування людини-громадянина, для якої демократичне громадянське суспільство стане осередком реалізації творчих можливостей, задоволення особистих та соціальних інтересів [5, с. 18].

У державній Концепції громадянського виховання сказано, що визначальною рисою такої людини має бути громадянськість. Громадянськість — це готовність людини реалізувати свої права та обов'язки, поважати права і свободи інших громадян, розуміти відповідальність перед суспільством і державою за свої вчинки. Очевидно, що таке

розуміння громадянськості дає підстави визначити її як психологічну рису, характеристику особистості [4, с. 16].

Метою статті є вивчення проблеми формування громадянської компетентності молодших школярів на сучасному етапі розвитку освіти.

Громадянськість як психологічне утворення є лише частиною громадянської компетентності, яку О. Пометун розуміє як здатність, спроможність людини активно, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські права та обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Громадянська компетентність є інтегративною характеристикою особистості, яка охоплює і певний рівень психологічної готовності до активного здійснення суспільного життя — громадянськість [5, с. 18].

Як свідчать зарубіжні джерела, громадянськість належить до тих людських якостей, які неможливо сформувані раз і назавжди, виписавши програму дій добропорядного громадянина. Зазначений феномен — це насамперед особиста і перманентна установка на життя як творчість, яка ґрунтується на індивідуальному сприйнятті, переживанні, обстоюванні певних, законодавчо закріплених і морально санкціонованих, громадянських цінностей. Зокрема, в душі європейського громадянства провідними цінностями визнаються такі: права людини, людська гідність, базові людські свободи, демократична законність, мирне співіснування, ненасильницькі способи вирішення конфліктів, солідарність європейців як культурно цілісної світової спільноти, неупердежений, раціональний світогляд, рівність шансів, бережливе ставлення до природи, індивідуальна відповідальність [8, с. 81].

Громадянська компетенція як здатність людини реалізовувати на практиці свою компетентність інтегрує здатності взяти на себе відповідальність, спільно виробляти рішення й брати участь у їх реалізації, толерантність до різних етнокультур і релігій, гармонійне поєднання особистих інтересів із потребами окремої корпорації й суспільства, участь у функціонуванні демократичних інститутів, потребу в актуалізації й реалізації свого особистісного потенціалу, здатності до саморозвитку.

Таким чином, громадянська компетентність і громадянська компетенція є базовими складовими компетентнісного підходу в сучасній вітчизняній освіті. А формування громадянської компетентності учня можливе лише за наявності у педагога ключової, за словами С. Кульневича, компетентності — уміння виховувати переконання [2, с. 324].

Враховуючи той факт, що ключова компетентність є об'єктивною категорією, яка фіксує певний рівень розвитку в особистості суспільно визнаного комплексу знань, умінь, навичок, ставлень, орієнтацій, а громадянська компетентність розглядається нами як ключова, її можна трактувати як сукупність освітніх елементів, що складається із знань, умінь, навичок, переживань, емоційно-ціннісних орієнтацій, переконань особистості, які допомагають людині усвідомити своє місце в суспільстві, обов'язок і відповідальність перед співвітчизниками, батьківщиною та державою [5, с. 19].

Як стверджують сучасні вітчизняні дослідники, громадянська компетентність передбачає такі здатності:

– орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, знати процедури участі в діяльності політичних інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування;

– застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян; виконувати громадянський обов'язок у межах місцевої громади та держави загалом;

– застосовувати способи і стратегії взаємодії з органами державної влади на користь собі й громадянському суспільству;

– використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України, задовольняють власні інтереси особи та захищають права людини й громадянина;

– робити свідомий вибір, застосовувати демократичні технології прийняття

індивідуальних та колективних рішень, враховуючи інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави [3, с. 89].

Враховуючи положення О. Пометун про те, що складовими структури громадянської компетентності школяра є три компоненти: ціннісний (ставлення, ціннісні орієнтації, переживання і т. ін.), діяльнісний (уміння і навички) та процесуальний або особистісно-творчий (стосується сфери самореалізації), вважаємо, що кожен із цих компонентів може бути представлений як інтегрована якість особистості.

З дидактичного (навчального) погляду громадянська компетентність може бути подана як перелік напрямів її набуття учнями, які мають забезпечуватися у навчально-виховному процесі школи. Кожен із компонентів структури компетентності співвідноситься з певними напрямами її набуття. Зокрема встановлено, що особливістю завдань громадянської освіти в початковій школі є створення умов для формування елементарних знань про державу, закони, права і відповідальність людини та громадянина, основні моральні цінності й норми поведінки. На цьому ступені розвиваються комунікативні вміння дитини, насамперед уміння спілкуватись і розв'язувати конфліктні ситуації через діалог, що допомагають їй інтегруватися в оточення, у класний і шкільний колективи, сім'ю, а через них — у суспільство. Закладаються на цьому ступені й основи ціннісних орієнтацій свідомого громадянина [6].

Недостатньо творчий і разом з тим реалістичний підхід у здійсненні громадянської освіти та виховання в Україні зумовлюється не тільки педагогічними чинниками; насамперед він залежить і від соціальної, політичної та економічної ситуації в країні.

Складно вітчизняним учителям пояснювати учням право кожного громадянина на адекватну і вчасну винагороду за виконану працю чи державну службу. Досить проблемно плекати громадські почуття у дітей, сім'ї яких перебувають за межею бідності і не мають жодної надії на бодай якусь соціальну та матеріальну підтримку. Довготривала і системна криза нашого суспільства спричинила і далі спричиняє масову пролетаризацію та зубожіння народу (пролетарії, за визначенням Дж. Тойнбі, — це категорія населення, яка лише фізично присутня у суспільстві, але духовно йому не належить [7, с. 370]).

Для ефективної роботи у сфері громадянського виховання необхідні такі ресурси:

- створення програм із громадянського виховання;
- науково-методичне забезпечення процесу громадянського виховання у позакласній роботі;
- методична підготовка педагогічних працівників, включаючи адміністраторів шкіл;
- методичне забезпечення закладів освіти та місцевих органів управління освітою;
- залучення представників місцевої громади, депутатів органів місцевого самоврядування, батьків до процесу позашкільної виховної діяльності;
- залучення до виховного процесу спеціалістів (психологів, представників правоохоронних органів, лікарів, наркологів, представників громадських організацій та ін.);
- фінансування проектів позакласної роботи з громадянського виховання на регіональному та загальнодержавному рівнях;
- технічне забезпечення організації позакласної роботи (комп'ютер, Інтернет, ксерокс, принтер тощо) [1].

Особливої уваги потребує теоретичне обґрунтування та практичне врахування у безпосередньому процесі громадянської освіти, виховання та соціалізації змісту понять «громадянська компетенція» і «громадянська компетентність». Вони є, вочевидь, досить близькими і взаємопов'язаними між собою за змістом, але не тотожні. Громадянська компетентність передбачає, насамперед, здатність особи розуміти соціальні процеси і впливати на їх перебіг. Громадянська компетенція — це, передусім, відповідність діяча тому громадському статусу, який він має, адекватне виконання громадських і соціальних ролей, суспільних обов'язків і повноважень.

Таким чином, у статті розглянуто сучасні наукові підходи до розкриття сутності громадянської компетентності молодших школярів та шляхи їх формування у навчально-

виховному процесі початкової школи. Подальші наукові пошуки в цьому напрямі будуть стосуватися інших видів ключових компетентностей початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Актуальні завдання громадянської освіти в Україні. [Електронний ресурс]: резолюція науково-практичної конференції на тему: «Формування громадянських цінностей учнівської молоді засобами суспільних дисциплін». — Режим доступу: www.novadoba.org.ua.
2. Бондаревская Е. В. Педагогика: личность в гуманистических теориях и системах воспитания / Е. В. Бондаревская, С. В. Кульневич. — Ростов на Дону, 1999. — 560 с.
3. Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, С. Є. Трубочова — К.: вид-во «К.І.С», 2004. — 112 с.
4. Концепція громадянського виховання // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. — 2000. — № 22. — С. 7–20.
5. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки / О. І. Пометун // Вісник програм шкільних обмінів. — 2005. — № 23. — С. 18.
6. Пометун О. І. Формування громадянської компетентності старшокласників засобами різних предметів [Електронний ресурс] / О. І. Пометун. — Режим доступу: www.civiced.org.ua.
7. Тойнбі А. Дж. Дослідження історії / А. Дж. Тойнбі. — К.: Основи, 1995. — Т. 2. — С. 370.
8. Deloye Y. Le civisme a l'heure de l'Europe // Cahiers francais, 1998. — P. 81.